
DOKUMENTUM

EGY ÉLETRAJZ, AMELY TOBB ANNÁL (II).

SAFFER PÁL

Az elkövetkező időszak, tehát az októberi forradalomig terjedő évek, Sztalin életében a szívós pártmunkát jelentik száműzetéssel tarkítva, de előléptetést is a párhierarchiában. Lenin jóvoltából tagja lesz a bolsevik központi vezetőségnek, és 1912-ben ő adja ki a *Pravda* első számát. Ezután, árulás folytán ismét a cári rendőrség kezére kerül, és 1913-tól 1917-ig, tehát a forradalomig, szibériai sarkvidéki száműzetésben él.

Az érdekesebb epizódok ebből a korszakból, amelyet Deutscher könyvének negyedik fejezetében dolgoz fel, azok a részletek, amelyek Leninnel való újabb szembeszállását mutatják be. Az első ilyen helyzet akkor alakult ki, amikor Koba—Sztalin a bakui pártbizottság határozatával bírálta a párt emigráns vezetői között dúló harcot, (A capri és longjumeau-i iskolák, Bogdanov, Lunacsarskij és Manuilszki kizárása) és amelyben erősen kifejezésre jut a „hazai forradalmárok”, az „aparatschikok” felháborodása a filozófálgató emigráns vezetők ellen, akik távol vannak az orosz valóságtól. A másik nézeteltérésre akkor került sor, amikor a *Pravda* szerkesztője nem támogatta a lapban Lenin követelését, hogy a bolsevik képviselők a cári Dumában szakítsanak a menesvikekkel.

A leírás, amelyben Deutscher elmondja, hogyan fogadta Lenin és hogyan oldotta meg ezt a konfliktust, igen érdekes fényt vet az októberi forradalom vezérének egyéniségére:

„Így azután Leninnel hamarosan alkalma nyílt bosszúsan figyelni, mint kerüli meg a *Pravda* a szakadást és nem ír róla. Talán fel is tette magának a kérdést, hogy vajon a kaukázusi, akit ő tolt be a központi vezetőségbe, nem akarja-e most egyszerűen cserbenhagyni. Trockij, a maga Sztalin-életrajzában ezt az incidenst Koba egy újabb, a tanítója ellen irányuló gonosz cselszövésének minősíti, de Lenin nem így vélekedett. Kellemerlen, de múltó nézeteltérésnek tekintette az ügyet, és remélte, hogy a rá annyira jellemző ravasz tapintat segítségével könnyen el is tudja majd simítani. Ezért közös értekezletre hívta össze Kraikóba a központi bizottság tagjait, valamint a hat bolsevik képviselőt, és elhatároz-

ta, hogy megváltoztatja a Pravda szerkesztőségének összetételét, anélkül, hogy (a főszerkesztőt) Kobát megbántaná... Leninnek sikerült rábeszél-
nie a bolsevik képviselőket, hogy váljanak külön mensevik kollégáiktól,
csipkelődött a Pravda békülékeny cikkei miatt, azután csendben elküldte
Jakov Szverdlovot Pétervárra, hogy vegye át a lap szerkesztését...
Koba keserű piluláját Lenin jócskán megédesítette: rábízott néhány fon-
tos feladatot, amelyeket Krakkóban és Bécsben kellett elintézni..."

Semmi kétség, írja a továbbiakban Deutscher, Lenin élt az alkalom-
mal, hogy közelebről is megismerje ifjú védencét, és mint kitűnő em-
berismerő, csakhamar rájött, hogy Koba nem önálló gondolkodó ugyan,
de élénk szellemű, hogy körmönfont és kiválóan értesült a gyakorlati
politika kérdéseiben. Különösen jól ismerte a kaukázusi nemzetiségek
közötti bonyolult viszonyokat. Ezért ajánlotta fel neki, hogy írjon egy
tanulmányt a nemzeti kérdésről a párt társadalomtudományi folyó-
iratába.

Az ajánlat hízelgő volt, mert Koba addig nem merészkedett az el-
mélet területére. Maga a probléma azonban jóval szélesebb volt, mint
a kaukázusi faji zúrzavar (lengyel kérdés, a Monarchia elnyomott né-
peinek a kérdése), és Lenin segítette a tanítványt. Így született meg
a „Szociáldemokrácia és nemzetiségi kérdés” című tanulmány, amely
szerzőjének szakértői hírnevet hozott és öt évvel később a nemzetiségi
népbiztosi megbízatást Lenin első kabinetjében.

Deutscher itt sem mulasztja el feljegyezni mindazokat az apróságokat,
amelyek Trockij és a jövőendő Sztalin ellentéteit növelték. Gondosan,
mint valami görög tragédiában, halmozza az elemeket, véletleneket és
nem véletleneket, amelyek végül elkerülhetetlenné teszik a későbbi össze-
csapást.

Hogy a szerzőnek ez az eljárása mennyire tükrözi a való helyzetet
és mennyire retrospektív konstrukció csupán, azt csak az tudná meg-
állapítani, aki a történelmi anyagot jobban ismeri, mint Deutscher. De
ez talán nem is annyira fontos, mert a végeredmény hiteles és ez az
olvasóban azt a kellemes benyomást kelti, hogy a gyökerektől kezdve
szemlélheti a konfliktus keletkezését.

*

Sztalin politikai életrajzában is szakadás áll be. Miután Malinovszkij
jóvoltából (aki a központi bizottságban afféle kémelhárító megbízott és
ugyanakkor az Ohrana, a cári titkosrendőrség besúgója is volt) letar-
tóztatták és Szibériába száműzték, Lenin megkérte ugyanezt a Mali-
novszkijt, hogy szabadítsa ki Kobát. Malinovszkij viszont gondoskodott
rőla, hogy a csendőrség még mélyebbre vigye foglyát a sarkkörtől siva-
tagba.

Lenin nem akart hinni a figyelmeztetéseknek, hogy Malinovszkij
áruló, ez csak 1917 után derült ki, amikor nyilvánosságra került az

Ohrana irattára, Sztalin pedig Szibériában maradt a forradalom kitöréséig — tétlenül. Allítólag ez idő alatt írt még egy tanulmányt a nemzetiségi kérdéstről, de ez sehol nem jelent meg. Deutscher szavaival élve ő a forradalomnak nem teoretikusa, hanem gyakorlati embere volt, és erre a sarkkörü sivatagban nem volt lehetőség.

*

Deutscher könyvének következő fejezete az októberi forradalom idejével foglalkozik. Sajnos itt sem lehet kellően tükrözni azt az adat- és részletáradatot, amivel a szerző ezt a világtörténelmi eseményt illusztrálja, ezért csak néhány dologra összpontosítjuk a figyelmet: Lenin híres áprilisi téziseinek születésére és hatására és arra a párhuzamra, amit Deutscher következetesen végigvezet az egész könyvében, a Trockij—Sztalin ellentétre, tehát Trockij és Sztalin szerepére az októberi forradalomban.

„... Lenin április 3-án érkezett Pétervárra. Fogadására munkások, és tengerészek hatalmas tömege vonult ki. A vasútállomásról páncélautók kíséretében diadalmenetben vonult végig a főváros utcáin. Lenin alig palástolta, hogy untatják a végtelen, jámbor és fecsegő üdvözlő beszédek. Ideges volt és türelmetlen... Szelleme megfeszített íjként készen állt arra a fordulatra, amelyet meggyőződése szerint végre kellett hajtania a saját pártjának, ha azt akarta, hogy az képes legyen vezetni az új forradalmat. Így történt, hogy még úgyszólván ki sem pihenve a nem várt fogadtatást, egyből, távirati stílusban leírta a tíz híres tézisének. Ezeket a téziseket, az »áprilisi téziseket«, amelyekben hitet tesz a forradalom mellett, új forradalmi sémát és új alapötleteket ad a bolsevizmusnak — Lenin Pétervárra való megérkezése után másnap már a bolsevikok értekezlete elé terjesztette.

Hívei már épp a mensevikekkel való egyesülés konferenciájára, közszültek, amikor ő fejbe kőlintotta őket a téziseivel. Bevezetőjében neki-támadt a politikai idillnek, amit Péterváron talált... azt várta — mondta —, hogy a vasútállomáson le fogják tartóztatni és a hírhedt Petropavlovszki várőrtömbbe viszik, ehelyett a szocializmus ellenségei és árulói üdvözölték... »Még a mi bolsevikjeink is bizalmat szavaznak a kormányának, és ez csak a forradalomtól való megrészegüléssel magyarázható... ha ez a mi álláspontotok, akkor a mi utaink szétválnak, és én inkább kisebbségben maradok«...

... Ő, Lenin nem hirdet semmiféle közvetlen hatalomátvételt. A bolsevikok még kisebbségben vannak a szovjetekben, és mindaddig, amíg meg nem szerzik a többséget, az a feladatuk, hogy türelmesen magyarázzák a politikájukat a tömegeknek, amelyek még mindig a mensevikeknek hisznek... meg kell magyarázniuk a népnek, hogy az, amit ők akarnak, az nem parlamenti köztársaság... hanem a tanácsok köztársasága... a rendőrség, az állandó katonaság és a hivatalnokok megszüntetése. A parasztok földet akarnak, »... nem fogják várni, hogy ti engedjétek elvenni...«

»... De ez nem minden. A forradalom a szocialista korszakába érkezett. Ezért az ország minden bankját egy állami bankba kell egyesíteni, amelyet a tanács fog ellenőrizni. Az ipart ugyan nem lehet azonnal társadalmiasítani, de az ipari termelést és elosztást munkásellenőrzés alá kell helyezni. Végső ideje változtatni a párt elavult programján, és még a nevét is meg kell változtatni. Javasolom, hogy a neve legyen Kommunista Párt. A hivatalos szociáldemokraták többsége elárulta és elárulja a szocializmust... Féltek visszatérni a régi emlékekhez? De ha fehéreneműt akarunk váltani, akkor le kell vetni a piszkos inget, és helyette tisztát kell felöltetni.« Lenin utolsó tézise egy új internacionálé — a harmadik internacionálé megalapítását harangozta be. Felszólalása végén megjegyezte, hogy őt az sem fogja megingatni, ha történetesen az elvtársai nem lesznek hajlandók követni... Inkább maga marad, mint Liebknecht Németországban... mert bizonyos abban, hogy a jövő őt fogja igazolni.

Egy nem bolsevik író, N. Szuhanov, aki véletlenül jelen volt ezen a konferencián, később így írta le Lenin beszédének hatását: »Soha nem fogom elfelejteni azt a dörgedelmes beszédet, amely nemcsak engem, a hitelent képezett el, de a hívőket is egytől egyig. Álltóm, hogy ilyesmire senki a jelenlevők közül nem számított. Úgy látszott, mintha a rombolás valamennyi eleme és szelleme előbbjé vonla rejtekéből, gátlásokkal nem törődve, kétségeket nem ismerve és ott lebegnének Ksesinszka bankettermében a megbűvölt hívők feje fölött...«

Sztalin szerepét ezekben a napokban Deutscher így mutatja be:

»... A bolsevikok minden szovjetben egységesen léptek fel, és az állandó pótválasztásokon egyre nőtt a megválasztott embereik száma, és ezért a tulajdonképpeni hatásuk, az igazi súlyuk nagyobb volt, mint a számuk. Valakinek foglalkoznia kellett az agitátoroknak ezzel a hatalmas tömegével, utasítani kellett őket, hogyan szavazzanak a tanácsokban és hogyan viselkedjenek más pártokkal szemben. Ez a nehéz, idegölő feladat Sztalinnak és Szverdlovnak jutott... A vidéki küldöttek időnként a fővárosba jöttek a nemzeti tanács üléseire, a katonai bizottság összejöveteleire vagy a nagy szakszervezeti és parasztyűlésekre. A központi bizottság két fő szervezője ezeket az alkalmakat használta ki, hogy instrukciókat adjon a küldötteknek...

Milközben Lenin, Zinovjev és Kamenjev a szószékről vívták a csatát, Sztalin és Szverdlov fáradhatatlanul és láthatatlanul irányították a bolsevik csoportokat a különböző testületekben, és noszogatták a tagságot, hogy a párt vezetőinek kívánsága szerint szavazzon és viselkedjen. A szívós és ügyes szervező, akinek Lenin forradalmi sémájában ilyen kulcs szerepet szánt, most megmutathatta, hogy mit tud, méghozzá nem egy földalatti mozgalom szűk kereteiben, hanem egy nyílt, nyilvános és egyre tömegesebb mozgalomban. Mégis, már természetesen folytán is, az ő szerepe most is olyan névtelen és szerény volt, mint valamikor. Sztalin egyszerűen nem érte el azt a népszerűséget és dicsőséget, amelyet a forradalom olyan gyorsan és bőkezűen osztogatott a tribunusainak...»

Egyike lett ezeknek a tribunusoknak Trockij, aki a kanadai internáló táborból hazatérve feladta korábbi álláspontjait és csatlakozott Lenin híveikhez:

„... Pétervárott Trockij egy igen tekintélyes és befolyásos szocialistákból álló csoport élére állt. Ez a csoport júliusban csatlakozott a bolsevik párthoz, és olyan emberek voltak a tagjai, mint Lunacsarszkij, Pokrovszkij, a nagy történész, Rjazanov, Manuilszkij...”

Néhány nappal Kornilov tábornok lázadásának leverése után Trockijt megválasztották az ekkor már bolsevik többséggel rendelkező pétervári szovjet élére. Közben az ország egyre mélyebbre süllyedt a vereség és a káosz sarába. Amikor pedig híre ment, hogy a kormány ... ki akarja üríteni Pétervárt, a tömegek ezt úgy magyarázták, hogy a „vörös fővárost” át akarják adni a németeknek, hogy azok vegyék fejét a forradalomnak. Ekkor a pétervári szovjet magára vállalta a város védelmét. Deutscher ezt így kommentálja:

„Ezzel a kezdeményezésével a pétervári szovjetnek még jobban megnőtt a tekintélye, ami később lehetővé tette számára, hogy megdöntse az ideiglenes kormányt. Trockijnak, aki elnöki minőségében a tanács egész tevékenységének a fő mozgatója volt, sikerült, ezt a fontos, forradalom-előkészítő cselekményt egy nemzeti szükségből és a köztársaság érdekében foganatosított intézkedésnek feltüntetni. A szovjet ekkor megerősítette előbb elyben, azután gyakorlatban is azt a jogát, hogy felügyeletet gyakoroljon minden csapatmegmozdulás fölött a főváros térségében, és pedig a gyakorlatban ellenőrzési jogot jelentett a katonai parancsnokságok határozatai felett... A testület, amely a tanács nevében ezeknek az ügyeknek az intézését vállalta, a forradalmi katonai bizottság volt, amelyet a szovjet Vögrehajtó bizottsága október 13-án nevezett ki. A tanácselnök, vagyis Trockij volt az elnöke ennek a bizottságnak is, amely már felhatalmazásai folytán, szinte önként kínálkozott, hogy a felkelés főparancsnokává fejlődjön...

... Az események ilyen újabb fejleményeinek az volt a különös jellegzetessége, hogy a felkelés szerve nem valami magaválasztotta összekülvő csoport vagy klikk volt, hanem egy testület, amelyet egy olyan reprezentatív intézmény választott meg nyilvánosan, mint a szovjet. Így a felkelésre irányuló összeesküvés, hogy úgy mondjuk, a szovjet legalitásának palástját viselte, és ez a körülmény megkötötte az ellenfelek, a mérsékelt szocialisták kezét...

...Trockijnak sikerült a felkelést olyan védelmi hadműveletként feltüntetni, amelynek feladata megelőzni és kivédeni az ellenforradalmat, és ez a taktikai csel a felkelés oldalára állította a munkássztyálynak és a pétervári helyőrségnek azokat a részeit is, amelyek addig még tétováztak. Ez nem jelenti azt, hogy a felkelés védelmi jellege teljesen hamis lett volna, hogy csak kifogás volt. A kormány és a hozzá hű monarchista tábornokok és jobboldali politikusok valóban a hatalom visszaszerzését tervezték. Ezért Kerenszkij a felkelés elűzésén törvényen kívül helyezte a forradalmi katonai bizottságot, elrendelte a bolsevik vezetők letartóztatását, megpróbálta mozgósítani a kormányhű csapatokat és megakadályozni a bolsevik újságok további megjelenését. De a forradalomnak és az ellenforradalomnak ebben a versenyfutásában a forradalom sokkal előbb startolt, és ez így szerzett előnyt még inkább növelte, hála annak az éles eszű körmönfontáságnak, amellyel a felkelés vezérének

egészen a kitörés pillanatáig sikerült megőriznie a nyilvánosság előtt annak látszólagos védelmi, defenzív jellegét.

És végül még egyszer Sztalinról, az ő annyira idealizált — és elködösített — szerepéről az októberi forradalom napjaiban:

„... Sztalin a felkelés napjaiban nem volt a főszereplők között. Még a szokottnál is jobban a kulisszák mögött maradt. Ez később majd kellemetlen helyzetbe hozza a hivatalos életrajzíróit...

... A központi bizottság október 16-i ülésén Sztalint és a bizottság másik négy tagját (Szverdlov, Bubnov, Dzerzsinszkij és Urickij) kirendelték, hogy a szovjet forradalmi katonai bizottságában a pártot képviseljék. De ha igaz az, amit később ennek a bizottságnak az elnöke, vagyis Trockij állított, Sztalin részvétele a bizottság munkájában nullával volt egyenlő. Trockij tanúskodását talán el is vethetnénk mint nem tárgyilagosat, ha a felkelésre vonatkozó dokumentumok sokasága között legalább néhány olyan akadna, amelyekből kitűnne, hogy Sztalin közvetlenül bekapcsolódott a bizottság munkájába. Mindmáig azonban egyetlen ilyen okmány sem került elő.

Amikor azonban Sztalin kezébe kaparintotta a teljhatalmat, Trockij nevét következetesen törölték a forradalom valamennyi hivatalos történetéből. Magával a felkeléssel kapcsolatban emlegették ugyan, de csak mint annak »arúlóját« és »szabotőrjét«. Minden hivatalos sztalinista történelemkönyvben és tankönyvben vagy azt állítják, hogy a felkelést Lenin és Sztalin vezették, vagy pedig Trockijnak azokat a szavait és cselekedeteit, amelyeket sehogy sem lehet elsikkasztani, névtelenül a forradalmi katonai bizottság számlájára írták. Ennek ellenére, a legjobb akaratuk és kétségtelen igyekezetük mellett sem bírták a hivatalos történések a Trockij nevének kihagyásával keletkezett résekbe Sztalin nevét beírni...

... És bármennyire különösen hangzik is, de vitathatatlan tény, hogy Sztalin még csak részt sem vett a Központi Bizottság ülésén a felkelés napjának délelőttjén...”

Ebből a korszakból — Deutscherrel együtt — még valamit érdemesnek tartunk feljegyezni: Sztalin nyilvános válaszát a bírálóakra vagy a bolsevikok terveire vonatkozó aggodalmaskodó kérdésekre.

Mivel Makszim Gorkij lapja — ugyanaz, amelyben Zinovjev és Kamenjev kiálltak a felkelés ellen — felszólította Lenint és híveit, hogy „mutassák fel a lapjaikat”, Sztalin a válaszcikkében legdurvábban Gorkijjal számol le. Ez a szövegrész sok tekintetben jellemző:

„... Az orosz forradalom eddig már nem kevés nevet döntött porba. Az ő ereje abban is megmutatkozik, hogy nem hajlong a nagy nevek előtt. Vagy szolgálatában fogadja, vagy a semmibe löki őket, ha sehogyan sem hajlandók tanulni tőle. Hosszú a listája azoknak a neveknek, amelyeket a forradalom elvetett. Ezen a listán szerepel Plehanov, Kropotkin, Breskovszkaja, Zszulicseva és mindazoknak az öreg forradalmároknak a neve, akik csak annyiban jelentősek, hogy öregek. Az a benyomásunk, hogy Gorkijt nem hagyják aludni a babérkoszorúk ezeken az oszlopokon. Az a benyomásunk, hogy ezek a vének halálosan vonz-

zák Gorkijt. Rendben van, mindenki a maga ura... A forradalom se nem sirathatja, nem is temetheti el a halottait..."

Majd következnek a deutscheri kommentár:

„... Szemmel látható, hogy e sorok szerzője, a grúziai jobbágyok ivadéka és a bolsevik legfelsőbb vezetőség tagja számára a forradalom nemcsak az elnyomott osztályoknak igazságot szolgáltató aktus volt. Számára a forradalom egyben az obskúrus, névtelen komitetszik győzelmé is volt az orosz szocializmus nagy nevei fölött. Sztalin nem törődött semmilyen hagyománnyal, még a szocialista hagyománnyal sem, neki azzal semmilyen szerves kapcsolata nem volt. E tekintetben erősen különbözött a többi bolsevik, vezértől, de különösen Lenintől, akít még a leghevesebb vita sem ragadhatott volna el annyira, hogy egykori tanítóját, Plehanovot csak azért nevezze jelentősnek — mert öreg..."

(Folytatjuk)